

**TIJORAT BANKLARIDA ISLOM MOLIYASI XIZMATLARINI
RIVOJLANTIRISHNING STRATEGIK YO'NALISHLARI
("O'ZMILLIYBANK" AJ MISOLIDA)**

Nishanov Xurshidjon Madaminovich

O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi

Biznesni boshqarish (Master of Business Administration-MBA)

Banking 23-02-guruh magistranti

Annotatsiya: Jahonda islom moliyasining hajmi oshishi tijorat banklarida ham bunday xizmatlar ko'rsatish hajmini oshirmoqda. Banklar bugungi moliyaviy sektorning turg'un holatiga turli moliyaviy xizmatlarni ko'rstaib daromad ko'rmoqda. Ushbu maqola tijorat banklarida islom moliyasi xizmatlarini rivojlantirish yo'nalishlarini O'zmilliybank AJ misolida yoritib berilgan.

Аннотация: увеличение объема исламских финансов в мире также увеличивает объем предоставления таких услуг коммерческим банкам. Банки видят прибыль, предоставляя различные финансовые услуги сегодняшнему застойному финансовому сектору. В данной статье освещены направления развития исламских финансовых услуг в коммерческих банках на примере АО "Узнацбанк".

Abstract: The increase in the volume of Islamic finance in the world is also increasing the volume of provision of such services to commercial banks. Banks see profits by providing various financial services to today's stagnant financial sector. This article highlights the directions of the development of Islamic financial services in commercial banks using the example of "UzNational Bank".

Kalit so'zlar: Murobaha, mushoraka, mudoraba, ribo, idjara.

Keywords: Murobaha, mushoraka, mudoraba, ribo, idjara.

Ключевые слова: муробаха, мушарака, мудораба, Рибо, иджара.

Kirish

Islom banki, islomiy moliya, yoki Shariatga muvofiq moliya – bu shariat (Islom qonunlari) va uni islom iqtisodini rivojlantirish orqali amalda qo'llashga mos keladigan bank yoki moliyalashtirish faoliyati. Islomiy bank yoki moliyaning ba'zi usullari orasida *Mudarabah* (foydani taqsimlash va zarar ko'rish), *Vadiya* (xavfni saqlash), *Musharaka* (qo'shma korxon), *Murabaha* (narx-plyus) va *Ijara* (lizing) kiradi.

Shariat barcha qarzlilar bo'yicha to'lanadigan foiz sifatida ta'riflangan ribani yoki sudxo'rlikni *taqiqlaydi* (garchi ba'zi musulmonlar foiz *ribaga* teng ekanligi to'g'risida yakdil fikr bormi yoki yo'qmi, deb bahslashsa ham)^{[2] [3]}. Islom tamoyillariga zid deb

hisoblangan (masalan, cho‘chqa go‘шти yoki spirtli ichimliklar) tovarlar yoki xizmatlar ko‘rsatadigan korxonalariga sarmoya kiritish ham *harom* („gunoh va man etilgan“).

Bu taqiqlar islomga zid odatlarning oldini olish uchun musulmon mamlakatlari yoki jamoalarida tarixan turli darajada qo‘llangan. 20-asr oxirida islomiy o‘ziga xoslikni qayta tiklash doirasida. Bu tamoyillarni musulmon jamiyati ichidagi xususiy yoki yarim xususiy tijorat muassasalariga tatbiq etish uchun bir qancha islom banklari tashkil etilgan. Ularning soni va hajmi oshib bordi, shuning uchun 2009-yilga kelib dunyo bo‘ylab islom tamoyillariga mos keladigan 300 dan ortiq bank va 250 ta investitsiya fondlari 2014-yilga kelib 2 trillion dollar atrofida bo‘ldi. Shariatga mos moliyaviy institutlar jami jahon aktivlarining taxminan 1% ni tashkil etdi, Ko‘rfaz hamkorlik kengashi (GCC) mamlakatlari, Pokiston Eron va Malayziyada jamlangan.

Islom banki hali ham musulmonlar bank aktivlarining atigi bir qismini tashkil etsa-da^[11], tashkil topganidan beri u butun bank aktivlariga qaraganda tezroq o‘sib bormoqda va bundan keyin ham shunday davom etishi kutilmoqda.

Muhokama va natijalar

O‘zbekiston bank kredit tizimini yanada takomillashtirish va asosan foizli kreditlarni kamaytirish maqsadida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 29-dekabrda parlamentga murojaatnomasida „Islomiy Tijorat banklari“ yurtimizda o‘z faoliyatini boshlashini ta’kidlab o‘tgan edilar va shu munosabat bilan O‘zbekistonda islomiy bank faoliyatini tashkil etish bo‘yicha takliflar o‘rganildi. Islom Taraqqiyot Banki (IsDB), Xususiy Tarmoqni Rivojlantirish (ICD), Xalqaro islom savdo moliya korporatsiyasi (ITFC), Islom tadqiqotlar va treninglar instituti (IRTI) islom moliyasini rivojlantirishda hozirgi kunga qadar mamlakatimizga 2 milliard AQSH dollaridan ziyod mablag‘larni yo‘naltirgan^[32].

Biznes vakillari tomonidan Islom moliyasiga bo‘lgan ehtiyojlarni qondirish maqsadida O‘zbekiston 2003-yilda IsDB ga va 2004 yilda ICD ga a’zo bo‘ldi va bu islom moliyasining O‘zbekistonga kirib kelishiga zamin yaratdi. 2019-yilda birinchi bo‘lib islomiy sug‘urta kompaniyasi faoliyatini boshladi, MDH davlatlarida birinchilardan bo‘lgan elektron **murabaha** – savdo bitimi asosida moliyaviy mahsulot platformasi ishlab chiqildi.

Mamlakatimiz yaqin qo‘shnisi bo‘lgan Tojikistonda tashkil etilgan Tavhidbanki bu yerdagi ilk islom moliyaviy banki hisoblanadi. Mazkur bank 1999-yil 24-avgustda “Tadbirkorlikni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash aksiyadorlik tijorat banki” sifatida ta’sis etilgan bo‘lib, 2002 yil 22-mayda "Sohibkorbank" nomi bilan qayta tashkil etilgan. Bank tashkil topgan kundan boshlab mamlakat moliya xizmatlari bozorining faol, ishonchli va barqaror ishtirokchisi sifatida tanilgan. 2019 yil 1-iyuldan bank nomi "Tavhidbank"ga o'zgartirildi va 2019 yil 16-sentyabrdan boshlab Tojikistondagi birinchi Islom banki sifatida faoliyat yuritib kelmoqda. Bankning sof foydasi 4,3 million so'mni tashkil etdi. Moliyaviy portfelning sof daromadi o'tgan yilga nisbatan

370 foizga o'sdi. Komissiya daromadi, asosan, hisob-kitob operatsiyalari va kafolatlar hisobiga 20 foizga o'sdi. 2021-yil 30-noyabr holatiga ko'ra, kapital o'tgan yilga nisbatan 21 foizga ko'payib, 110 million so'mni tashkil qildi. Bank aktivlari 32 foizga o'sgan holda 181 million so'mni tashkil etdi. Bankning moliyalashtirish portfeli 155 foizga oshib, 23 million so'mni tashkil etdi.

Islom huquqi tamoyillariga (shariat) muvofiq bo'lish uchun – yoki hech bo'lmaganda qonunning pravoslav talqini – va islom iqtisodiga asoslangan holda, islom banki va moliyasining zamonaviy harakati turli xil faoliyatni taqiqlaydi, ba'zilar dunyoviy davlatlarda noqonuniy emas:

- Foizlarni to'lash yoki undirish. „Faizning barcha shakllari *ribo* va shuning uchun taqiqlangan“. Faizlardan foydalanishning oldini olish uchun bitimlar bo'yicha islom qoidalari (*Fiqh al- Muamalat* deb nomlanadi) yaratilgan.

- Taqiqlangan (*haram*) faoliyat bilan shug'ullanadigan korxonalariga sarmoya kiritish. Bularga spirtli ichimliklar yoki cho'chqa go'shti sotish yoki g'iybat ustunlari yoki pornografiya kabi ommaviy axborot vositalarini ishlab chiqarish kiradi.

- Kechiktirilgan to'lov uchun qo'shimcha to'lov. Bu *murobaha* yoki boshqa qat'iy to'lovni moliyalashtirish operatsiyalariga taalluqlidir, garchi ba'zi mualliflarning fikricha, agar ular xayriyaga berilsa, yoki xaridor to'lovni „qasddan rad etgan“ bo'lsa, kechiktirilgan to'lovlar undirilishi mumkin.

- *Maisir*. Bu odatda „qimor“ deb tarjima qilinadi, lekin islom moliyasida „spekulyatsiya“ ma'nosida ishlatiladi. Tovarga egalik qilish kelajakda oldindan belgilangan, noaniq hodisaning ro'y berishiga bog'liq bo'lgan shartnomalarda ishtirok etish *maisir* va islom moliyasida taqiqlangan.

- *Gharar*. *Gharar* odatda „noaniqlik“ yoki „noaniqlik“ deb tarjima qilinadi. *Maisir* va *gharardagi* taqiqlar derivativlar, opsiyonlar va fyucherslarni istisno qiladi. Islomiy moliya tarafdorlari (masalan, Mervin K. Lyuis va Latifa M. Algaud) bu haddan tashqari tavakkalchilikni o'z ichiga oladi va an'anaviy banklar tomonidan qo'llaniladigan derivativ vositalardagi kabi noaniqlik va firibgarlik xatti-harakatlarini kuchaytirishi mumkin, deb hisoblashadi. ^[41]

- „Moddiy yakuniylik“ga ega bo'lmagan bitimlar bilan shug'ullanish. Barcha operatsiyalar „to'g'ridan-to'g'ri haqiqiy iqtisodiy bitim bilan bog'liq“ bo'lishi kerak, bu „opsionlar va boshqa ko'plab hosilalar“ bundan mustasno.

Xulosa

ISLOM MOLIYASI XIZMATLARINI JORIY ETISHNING HUQUQIY ASOSLARINI MUSTAHKAMLASH

- Mamlakat qonunchiligida **Islom moliyasi prinsiplari** asosida bank xizmatlarini rivojlantirishga oid me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish
- **Shariat kengashini** tashkil etish va fatvo berish mexanizmini yo'lga qo'yish

- Markaziy bank va nazorat organlari bilan hamkorlikda Islom bankchiligini qo'llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqish

2. ISLOMIY MOLIYAVIY MAHSULOTLAR PORTFELINI KENGAYTIRISH

- **Murabaha** (savdo asosida moliyalash) – iste'mol va korporativ kreditlar o'rnida
- **Ijara** (Islomiy lizing) – asbob-uskunalar, transport vositalari va ko'chmas mulk lizingi
- **Musharaka va Mudaraba** (investitsion hamkorlik) – bizneslarni moliyalashtirish uchun
- **Takaful** (Islomiy sug'urta) – an'anaviy sug'urta xizmatlariga muqobil variant sifatida
- **Sukuk** (Islomiy obligatsiyalar) – kapital bozorini rivojlantirish vositasi sifatida

3. MIJOZLAR ORASIDA ISLOM MOLIYASI BO'YICHA XABARDORLIKNI OSHIRISH

- Islom moliyasi xizmatlari afzalliklarini tushuntirish bo'yicha **marketing strategiyalarini ishlab chiqish**
- Korporativ va jismoniy shaxslar uchun **seminar, trening va master-klasslar tashkil etish**
- Raqamli kanallar orqali (mobil ilovalar, internet banking) **Islom moliyasi mahsulotlari haqida interaktiv ma'lumot taqdim etish**

4. RAQAMLI ISLOM MOLIYASI INFRATUZILMASINI YARATISH

- **Fintex kompaniyalari bilan hamkorlik qilish** va Islomiy bank xizmatlarini raqamlashtirish
- Blokcheyn va aqlli kontraktlardan foydalanib **shaffof va ishonchli tranzaksiya tizimini yaratish**
- Mobil ilovalar orqali **Islomiy moliyaviy xizmatlarni soddalashtirish va ulardan foydalanishni osonlashtirish**

5. XALQARO TAJRIBADAN FOYDALANISH VA HAMKORLIKNI KENGAYTIRISH

- **IDB (Islom taraqqiyot banki), AAOIFI va IFSB** kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish
- Malayziya, BAA, Saudiya Arabistoni va Turkiyaning Islomiy bank tizimlaridan **tajriba o'rganish**
- Mahalliy va xorijiy investorlarni jalb qilish uchun **Islomiy moliya institutlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish**

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 30.04.2023 yil
2. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 05.11.2019 yildagi O'RQ-580-son
3. "Markaziy bank to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 11.11.2019 yildagi O'RQ-582-son
4. "Bank siri to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 30.08.2003 yildagi 530-II-son
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "O'zbekiston Respublikasi Bank tizimini yanada isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli Farmoni
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Yangi O'zbekistonning harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni //2022-2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 10.11.2023 yildagi «Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda mikromoliya xizmatlarining o'rni va ulushini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-364 son qarori.

Internet saytlari

1. <https://cbu.uz>(O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki)
2. www.stat.uz(O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasi)
3. www.my.gov.uz(O'zbekiston Respublikasi Hukumat portal)
4. www.lex.uz(O'zbekiston Qonunchiligi)
5. www.mf.uz (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi)
6. www.publicfinance.uz (O'zbekistonda byudjet islohotlari loyihasi)
7. www.ziyonet.uz (O'zbekiston Respublikasi axborot ta'lim tarmog'i)
8. www.mineconomy.uz (O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi)
9. www.soliq.uz (O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi)
10. www.sciencedirectassets.com (Xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazalari)